

Men poeten : hva sier han?

Objekttyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Beiträge zur nordischen Philologie**

Band (Jahr): **54 (2014)**

PDF erstellt am: **25.06.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Men poeten – hva sier han?

I litt gammelmodige tyske romaner forekommer det ofte at forfatteren med et glimt i øyet sier til leseren: „Der geneigte Leser merkt etwas.“ Det er alltid et godt utgangspunkt å være åpen, positiv og mottagelig når man vil forstå et annet menneske – å være en „velvillig tilhører eller leser“. Særsklit gjelder dette naturligvis når man har å gjøre med en poet. Nettopp fordi Jan Erik Vold er en poet, overrasker og overrump-ler han oss på ny med hver nye bok.

Mange er blitt skuffet over Jan Erik Volds nyeste bok *kykelipi* når de har sammenlignet den med fjorårets tour de force *Mor Godhjertas glade versjon*. Ja. Også jeg – ved første gangs lesning. Men la meg her – som en arbeidshypotese og i kompletterende hensikt – skrive om hvorfor *kykelipi* står verdig og nødvendig i rekken av Volds hittil seks viktige diktsamlinger. Kanskje en „geneigt“ leser finner ut ting som en skuffet leser overser. Jeg har lyst til å lansere 16 stikkord, 16 måter å lese *kykelipi* på.

1. Aha-opplevelsen

Poeten Vold har evnen til å se der vi ingenting ser. Eller han ser ting som vi nok kan ha sett, men ikke turdet vedkjenne oss som opplevelse. Vold tør. Og han formidler til oss hva han opplever. Ta diktet om fotballkampen Norge–Bulgaria, der det var 24'975 tilskuere:

(...)

Hadde ikke jeg vært der
ville det vært 24 974
tilskuere. Nåja.
Kampen endte 0–0, den.

Vold oppdager ikke bare merkelige ting i omverdenen, han ser dem også i selve språket. Språket er jo også vår omverden, først og fremst naturligvis dikterens og – skulle man tro – leserens:

SPRÅK
hätäjarru
nödbroms
emergency brake
notbremse

„Jeg er bare ute og går i språket“, kommenterer han selv i fjorårets bok. Der står også setningen „vend blikket hvor som helst og du har/ noe som foregår, du har noe/ som er virkelighet, du har et BILDE“. Vi minnes at evnen til å ha barnets undring overfor verden er kunstens mest elementære forutsetning.

2. Sett og formulert

Vold behersker som få andre den pregnante, drepende eller mangetydige, ironiske eller underfundige, alltid slående formuleringen. Han arbeider med språket til resultatet blir like uimotsigelig som en tautologi. Jeg fornemmer en glede, en tilfredsstillelse ved så perfekte stykker språk som f. eks.

BESKRIVELSE

Først en utstrakt
arm, lett hevet, med
hånden dinglende

slapt ned, så en
langsom senkning, uhyre
forsiktig, men til

slutt en løs og ledig
sving på halen – kua
har gjort fra seg.

Det er språkkunst ut fra eksakt iakttagelse, og med et lite retorisk tricks: armen og hånden viser seg å være metafor for en kuhale ...

3. Hørt og formulert

Verden og språket har også et akustisk, musikalsk og rytmisk aspekt. Vold tar spesielt vare på dette. Hans virtuositet på området kommer på en humoristisk måte til uttrykk når han ved hjelp av en slags metaforisk transkripsjon overfører rent akustiske foreteelser til språket. Samtidig er det et innlegg i EU-debatten:

HVA KLOKKENE SIER

sto-re klokker sier
JA-TAKK JO-TAKK

min-dre klokker sier
TJA-TAKK TJO-TAKK

men-de-små-vi-har-i-lommen:
neisåfaen neisåfaen neisåfaen NEI!

4. Forunderliggjøring

Brechts intensjon med det litterære grepet „Verfremdung“ var å skape avstand mellom det som skjer på scenen og publikum, forhindre at publikum uten videre identifiserer seg med helten. Men i lyrikken har det samme tekniske knepet motsatt virkning. Ved å vise fram en ting i uvante former og omgivelser ser vi den på en ny måte, den får „appeal“, „touch“ og „sensation“ (i ordenes egentlige og positive betydning). Derfor er det bedre å snakke om forunderliggjøring.

Den enkleste form for denne teknikk er naturligvis å ta en ferdig tekst ut av dens sammenheng og sette den inn i rammen av en diktsamling:

FYRDIREKTØREN MELDER:

Gamla lysbøye
i Sildegapet, fyrlistenr 1686
er pårent
og satt ut av drift.

Egentlig er hver metafor en forunderliggjøring. Men når nå metaforer og symboler og lignelser hele tiden har vært så flittig anvendt i lyrikken, kan man jo oppnå en ny og sterkere effekt ved å avstå fra å bruke dem. I *kykelipi* finnes nesten ingen metaforer, men poesien blir ikke borte av den grunn – tvertimot:

Frostmorgen og sol
Øverst i treet sitter skjæra
og ser på verden
17 november 1965

5. Forkortinger

Vold klarer å redusere en hendelse til en energetisk kjerne som alltid også er et plastisk, enkelt bilde. Det forteller alt – øyeblikkelig forstår vi. En hel roman om ulykkelig kjærlighet reduseres således til fem linjer:

LITEN VISE
På korsryggen
min kjære har
en føflekk som
jeg aldri mer
skal se –

6. Humor og lek

Jeg synes det er en befrielse at vi midt i en diktsamling, som jo skal være noe seriøst og helst litt uforståelig, får servert respektløst tøv – nei, unnskyld – „Teuves – 2 dusin stk.“ Spesielt godt liker jeg nr. 22:

Valkendorff hikker i motvind

Det må være noe med den lydlige eller grafiske kiasmen i midten: ff – kk. Og med v-alliterasjonen – også den plassert som speiling av kiasmen i begynnelsen og i slutten av linjen! Og med variasjon i vokalene: va/vi. Meteret er daktylos som i heksameteren. Valkendorff var da også en VIP i det dansk-norske dobbelmonarkiet og har fått dedikert mange endeløse heksameter-hyldningsdikt. Volds dikt er kortere – bare et halvt vers. En tid var Valkendorff, nest etter kongen (Frederik III og Christian IV)

den viktigste mannen i riket, falt i unåde. Det var kanskje da han hikket i motvind, eller på en av tjenestereisene sine til Norge?

7. Selvironi

Gjennom alle ordleker, parodier, angrep og programerklæringer skimtes hele tiden Volds anstrengelser for ikke å ta seg selv og omverdenen altfor høytidelig, for ikke å bli slave av sine egne eller andres myter. Vold er kanskje – som mange kunstnere – litt selvopptatt og egosentrisk. Men hvem vil ta det ille opp, når han selv finner på å lansere det nye ordet „selvdigger“, og prøver det:

(...)
foran speilet, under fire
milde øyne: SELVDIGGER –
That's all.

8. Språktest

Men – og her ligger en fare for misforståelse – Volds lekne påfunn med språket, med virkeligheten og med sin forfatterrolle er underfundige og subtile. Det er like lite bare tøv som Ekelöfs „Strountes“-dikt bare er strunt. Volds morsomme arrangementer er på et annet plan ofte et middel til å vinne ny og uvant innsikt og til å teste språkets utsagnskraft, eller omvendt: avsløre dets upålitelighet. Som oftest er det en demonstrasjon av språkets rikdom og muligheter. I oppregningen

Sem Kam Jafet Sjoa Vinstra

forfører ramse-rytmen oss til å godta dette nonsens ukontrollert. Det kjennes riktig fordi det glir så selvsagt over tungen. Men hva har tre brødre fra Det gamle testamentet å gjøre med to navn på elver i Gudbrandsdalen? Er det en følge av norske skoleelevers litt for raske oppramsing av navn i bibelhistorie og geografi?

Ikke alt som skjer, skjer i språket. Men det *skjer* mye der, og det er viktig å være klar over dette. Lekende tar Vold for seg et lettvent lite dikt av Wessel om smørrebrød og kjærlighet, der de velkjente poengene dikteres av rimene, og han spør: „mon ikke/ han tok dobbelt feil“. Eller han undersøker ordspråk. Og det viser seg at de fungerer gjennom en språkets forførelseskraft. Undersøker man dem nærmere, holder de ikke stikk.

har du sagt A
har du sagt A

er mer enn en vits eller en intetsigende tautologi. Det er en irettesettelse av den dumme talemåten som vil lure oss til å godta at „har man sagt A, må man også si B“.

Hit hører også en del parodier på kjente nasjonale sanger. Jeg mener det er en genistrek når Vold i diktet „Miljø“ tar på ordet en romantisk overspent metafor som i årevis har „forført“ det norske folk, og tester den i et eksperiment.

Hvordan skulle det ta seg ut i virkeligheten:

– og fjellene selv
ropte langt hallo

hallo

9. Kommentarer

En del av diktene i „kykelipi“ er kommentarer til den aktuelle kulturpolitiske og literære situasjon i et land som Vold allerede i sin „glade“ versjon døpte om til GNORE:

SI MEG – HVA

bruker han det døve øret
til?

Det døve øret?

Ja, det døve øret.

Nåh – DET DØVE ØRET, det
bruker han
til å høre med.

10. Billedverden

I fjorårets bok står det et sted: „Elskede, du ber/ om trøst – og jeg/ som bare har bilder å gi –“.

Ved et forhold til omverdenen som prinsipielt skiller seg fra den praktiske og sedvanlige danner kunsten sin egen autonome virkelighet. Dennes relasjon til den virkelighet vi vanligvis forhastet pleier å betegne som den eneste, ligger i analogien, i dens mytekarakter og modellkvalitet og i at den er forbundet med vårt alles underbevisste. Jan Erik Vold lar leseren aldri være i tvil om at den verden hans bøker konstituerer er en meta- eller pseudoverden, en verden av papir og formale konstruksjoner, Tydeligst står det å lese i

MITT NYE DIKT

Mitt nye dikt
begynner slik.
Siden fortsetter det
med noen linjer til

og når jeg synes
det er langt nok
sier jeg STOPP.
Slik blir da
mitt nye dikt.

På et sentralt sted i *kykelipi* leser vi at „Alle på Kreta lyver, sa mannen på Kreta“. Det er en programerklæring som gjør de tilsynelatende enkleste diktene vanskelige å tolke. Hva er løgn og hva mener forfatteren? For også den som lyver mener noe. Det kreves av leseren at han – som på omslagets innsider – kan skille ut et JA som dannes av bare neineinei... Her ligger grunnen til at mange så grovt misoppfattet *Mor Godhjertas glade versjon*. Ja som bare positiv og virkelighetsnær og siden ble skuffet over *kykelipi*. De forvekslet boken med virkeligheten og ville en gang for alle forplikte dikteren til denne. Men Vold vil og må verge sin frihet og rørlighet. Han velger nye synsvinkler, attityder og versjoner. Han prøver med hver ny bok en annen holdning og utforsker dens muligheter. „En vet aldri hva en kan komme over, famle, famle“ stå det i *Mor Godhjerta*.

11. Billedverdenens virkelighet

Vold har vært sterkt opptatt av Michelangelo Antonionis film *Blow up*. På slutten av denne filmen ser man en tenniskamp som spilles uten ball. Spillet fungerer, tilskuerne følger med. Hovedpersonen i filmen stiller seg imidlertid skeptisk og undrende til dette. Men da den imaginære ballen flyr ut av banen, tar han den opp og kaster den tilbake (dvs. han går med på leken). Nå hører han hvordan ballen slår mot racketen og mot marken – den er blitt virkelig – like virkelig som en symfoni var virkelig for Mozart, selv om han ennå ikke hadde skrevet den ned, selv om den aldri var blitt spilt av et orkester. Nøyaktig det samme som i *Blow up* hender i diktet „Det er ikke så virkelig som du tror (det er virkeligere, vet du)“: „(– SIEMENS-trikken/ er slutt, nå er det/ HØKA-trikkene som går/ – ingen smekking der). *Smekk!*“ Dette er kunstnerens virkelighet, og den er til og med ofte blitt betegnet som en realitet av høyere grad enn vår så avgjort forgjengelige ytre verden. Vold har også et dikt om det:

IKKE FOR DET AT DEN FJERDE DIMENSJON SKULLE
BEHØVE NOEN PR, IKKE NÅ LENGER, MEN –

(...) ingenting

er lettere enn å si at
2 pluss 2 er 5, eller at

2 pluss 2 er 4, det er ikke det
det skal stå på – det er verre

å snakke sant. (...)

12. Struktur

Og denne „fjerde dimensjons“ virkelighet er rikt og fast gjennomstrukturert. Volds diktsamlinger er usedvanlig strengt komponert. Tydeligst i *mellom speil og speil* fra 1965, mest komplekst *kykelipi*. Dette krever av leseren at han utover opplevelsen av

det enkelte dikt setter det inn i samlingens sammenheng, inn i den bevegelsen komposisjonen tegner opp. Først i den funksjon et dikt har i samlingens helhetsmønster kan det tolkes definitivt. *kykelipi* som helhet kan igjen settes i relasjon til de forutgående bøkene, og da ser man plutselig at mangt er nødvendig som tidligere syntes slumpartet, uforståelig eller dårlig. Dette utelukker selvsagt ikke at man kan sette mer pris på enkelte dikt i en samling enn i en annen.

Hva jeg her har delt opp i nummererte punkter finnes naturligvis i alle mulige kombinasjoner samtidig i de fleste diktene. Denne stramme arkitekturen er ved første gangs lesning ikke uten videre overskuelig. Men alt har betydning: omslagets for-, bak- og innsider med de grafiske innslagene, kapitelinndelingen, vignettene, diktenes rekkefølge. Men det er man jo etterhånden vant med hos Jan Erik Vold.

Noen av meta-diktene i *kykelipi* opptrer på avgjørende steder i boken som den lett ironisk smilende guiden:

GOD DAG!

Jeg er et dikt.
Kom skal jeg ta deg i hånden
og leie deg fram

(...)

Senere i boken, når man skulle være mer fortrolig med denne diktsamlingens logikk:

TIL LESEREN

Jeg hadde
et visst overtak på deg
i begynnelsen, merket
du det? – jeg burde

kanskje nevne det
nå som jeg er i ferd
med å slippe
gripen – for du finner

vel etter hvert
at vi står i grunnen
nokså likt, ikke
sant?

13. Kaleidoskop

Det burde allerede ha framgått at vi har å gjøre med en uvanlig (for Jan Erik Vold vanlig) rik diktsamling. Det gjelder ikke bare på det horisontale planet, men også på et vertikalt eller diakronisk plan. I „*kykelipi*“ har Vold tatt med dikt fra ulike faser av sin utvikling. Ved første blick er det lett å kjenne igjen noen sentrallyriske metafor-dikt fra „speil-tiden“, slik som det vakre billediktet „Bølge“. Men også bjørkens „evige hvite knestrømpe“ og byens „hvite lag av glemsel ... som en pasient/ med

omslag lagt i nattens løp“ hører hjemme her. En del haiku-lignende dikt må ha oppstått enda tidligere. En brytning med disse uttrykksmåter spores i et lite dikt der Vold ved formal fremmedgjøring og ironi ødelegger det sart-poetisk sette bildet av en kastanjeblomst og slutter brutalt av:

kstnjbmstr

(Les det høyt!) Vi kjenner igjen *HEKT*-stilen og vi finner *SAD & CRAZY*-varianter og ikke så få dikt i Mor Godhjertas ånd. Slik betraktet utgjør *kykelipi* et slags partitur til de fem tidligere diktsamlingene. Den er en oppvisning av Volds mange registre og rike muligheter, men også av en bærende kontinuitet og stringens i utviklingen.

14. Sirklene

Tre dikt i *kykelipi* har tittelen „Rondell“, og minst 10 dikt har denne formen, som slutter sirkelen med siste linje. Dermed hviler diktet sluttet i seg selv, men er også på en måte kastet tilbake til utgangspunktet. Denne forkjærlighet for sirkelen er påfallende i alle Jan Erik Volds bøker, den må henge nært sammen med hans livsanskuelse og kunstoppfatning.

Sirkelen – den meste fullkomne geometriske figur – kan samtidig gi uttrykk for trygghet og isolasjon, bevegelse og stagnasjon, perfektjon og sterilitet, modenhet og regresjon. Så fylt av motsetninger er faktisk Volds verk, og med utgangspunkt i sirkelstrukturen kunne man etter min mening finne fram til noe av det mest sentrale i hans lyriske univers:

Det er ingen som har slike øyne som deg
Derfor ser du meg ikke
Derfor ser jeg deg ikke
Det er ingen som har slike øyne som deg

15. Poetisk verdensspråk

I *kykelipi* har Vold tatt med en del dikt av andre, navngitte lyrikere: Georg Johannesen, Stein Mehren, Ivan Malinovski, Tomas Tranströmer, Carl Fredrik Reuterswärd, Peter Bichsel, Robert Creeley, William Carlos Williams ... Dessuten finnes det en hel del mer eller mindre skjulte hilsener og litterære allusjoner, blant annet til Gunnar Ekelöf. Leseren må bli slått av hvordan disse fremmede elementer uten brytning føyer seg inn blant Volds egne tekster. Hvis Vold ikke hadde navngitt forfatterne, ville vi uten tvil trodd at hans selv hadde skrevet disse diktene. Jeg mener at dette er et indisium på at Vold – utover en provinsiell norsk målestokk – hører hjemme i det tyvende århundres modernistiske lyrikk. The Beatles gir uttrykk for en beslektet holdning i sine tekster. Bob Dylan ville sikkert like Volds dikt. Peter Bichsel har skrevet etterordet til den tyske utgaven av *fra rom til rom SAD & CRAZY*. Og på en opplesningsturné i Sveits og Tyskland hadde Vold spontan og øyeblikkelig kontakt med folk i Berlin, München, Zürich etc.

Jan Erik Volds poetiske univers har mange og solide forankringer i det univers som kunsten (alle kunstarter) over hele verden utgjør. Vold er med på å konstituere dette univers.

16. Dynamikk

Hvis man følger en forfatter i hans utvikling og hvert år venter spent på hans nye bok, er den første reaksjonen forbausende nok ofte skuffelse. Den nye boken tilsvare ikke våre forventninger. Årsaken til dette er lett å se. Vi har dannet oss et bilde av forfatteren på grunnlag av hans forrige bok.

Bildet har ikke endret seg, eller det er i vår dårlige hukommelse eller i vår ønsketenkning til og med blitt forfalsket. Men forfatteren har naturligvis utviklet seg sterkt, desto sterkere og i desto mer uventet retning jo større hans begavelse er. Man sier gjerne at kunsten er forut for sin tid. Hver forfatter som ikke bare er en habil litterat, er sine lesere i det minste den tid forut som ligger mellom hans nest siste og hans nyeste bok.

Det er nettopp kunstnerens uvane at han ikke uten videre lar seg tilpasse og innordne. Han motstår til stadighet innsnevrende klassifiseringsforsøk, rømmer fra museet hvor vi gjerne ville se ham katalogisert og uskadeliggjort. Og han rømmer – uten å be sine velmenende eller hoderystende lesere om råd – også fra de myter han selv har skapt, så snart de truer med å kvele ham. Se på tittelen og omslagsbildet til Jan Erik Volds nye bok: Et underfundig og gåtefullt smilende ansikt som sier „kykelipi“. Diktet som har gitt navn til boken er bygd på fire spørsmål som med klisjéartet automatikk allerede inneholder svaret: Hanen sier KYKELIKY, trikken sier PLING-PLING-PLING, bokfinken sier ELSKEDE VIV, piken sier ELSKER DU MEG?

Men hva poeten sier, det kan vi – som i dette diktet – ikke vite noe om på forhånd. Han sier det vi ikke venter. Her i diktet, og altså også i Volds nye bok:

(...) men poeten
hva sier han? Poeten han sier: KYKELIPI

(Oversatt av Eystein Eggen)

